

DOI: 10.54664/CYSN6043

Peпа Bouzova

Abstract: This paper tries to develop, in a theoretical aspect with the means of the philosophy of law and politics, the idea of applying the concept of ‘disease’ to these most important areas of social relations. This concept entered our lives rather aggressively along with the global pandemic and the decree-based rule initiated by global factors. It would be interesting to answer the question of whether we can find a symptom of an overall disease of modern politics and law in this ridiculous situation.

The analyzed symptoms of the serious illness of today’s law and politics lead to the conclusion that present-day society needs very serious, revolutionary transformations to restore the perspective that these important spheres of public relations serve to solve the problems and conflicts of citizens. They will lead to the collapse of the system of today’s neoliberal authoritarian order and to the return of the nation-state to the protection of the people’s interests.

Keywords: sick law; sick politics; neoliberalism.

В тази статия ще се опитам да развия в теоретичен аспект със средствата на философията на правото и на политиката идеята за прилагане на понятието за болест към тези най-важни области на обществените отношения. Това понятие навлезе доста

* **Пепа Бузова** – главен асистент, доктор, катедра „Философски науки“, Философски факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, e-mail: p.i.petkova@ts.uni-vt.bg.

агресивно в нашия живот покрай глобалната пандемия и обоснованото чрез нея управление чрез декрети, иницирано от глобални фактори. Интересно би било да си отговорим на въпроса дали в тази нелепа ситуация не можем да открием симптом на цялостно заболяване на съвременните политика и право.

В своята „Конституция“ от 07.04.1948 г. Световната здравна организация определя само понятието за здраве като състояние на „пълно физическо, духовно и социално добруване“ (Constitution 1948) – то е свързано с наличието или отсъствието на болест. В „Британската енциклопедия“ болестта е дефинирана като „вредносно отклонение от нормалното структурно и функционално състояние на организма, обикновено асоциирано със знаци и симптоми и различаващо се по природата на физическите последици“ (Britannica). След като в последните две и половина години преживяхме подчиняването на обществата в почти всички държави на тежки ограничения, мотивирани от глобалната пандемия Covid-19, не можем да не си зададем логичния въпрос дали понятието за болест е относимо не само към индивидите, но и към някои от най-важните дейности на хората като правото и политиката? Те бяха подчинени на обявената от СЗО пандемия и някак лековато започнаха да отстъпват от вековни ценности, върху които се гради модерния свят като свободата и правата на човека, солидарността и социалното общуване.

В българската философско-правна традиция може би първият, който говори достатъчно широко и убедително за „боледуващо право“ е Живко Сталев. В книгата „Нормативната сила на фактическото“ той идентифицира своите разбирания за правото с тези на правния психологизъм във версията на Леон Петражицки (Сталев 1997). Тази концепция разграничава правото и морала по вида преживявания – правните са атрибутивно-императивни. Това означава, че те са свързани с приписването на права и с налагането на задължения на другия да се съобрази с тях. Задължението съответства на определено правомощие.

Същевременно Живко Сталев въвежда няколко интересни и безспорно иновативни идеи в концепцията на психологизма.

Първата от тях е свързана с разглеждането на биологичната основа на правото. Неразривната връзка между биология и право може да бъде осъзната, ако се изостави позитивисткият нормативен монизъм – тезата, че правото няма друго битие освен нормативното. Без психичното битие, другите типове битие на правото (нормативно, социално, физическо) са невъзможни. Чрез него проблемът за същността на правото се оказва свързан с основния философски въпрос – за отношението между „тяло“ и „дух“. Биологичното не може да се сведе до телесното, физичното, но биологичните процеси са в основата на психичното.

Може да бъде оценен като успешен опитът на Сталев да свърже психологизма със социобиологията, но като се разграничи от нея. Той има убедителни основания да твърди, че марксизмът е разглеждал правото като част от идеологическата надстройка на обществото, което е довело до пренебрегване на биологическия фактор. Марксистката философия винаги се е разграничавала от редуccionистки версии като „вулгарния материализъм“ на Бюхнер, Фогт и Молешот, но идеята на българския юрист и теоретик не е такава. Той не вижда опасност от редуccionизъм. Сталев смята, че правото е идеален фактор за обществено съжителство и това е програмирано в неговите гени чрез един безусловен „рефлекс за съжителство“, който определя съвместния живот и на много други организми. Съжителството изисква координирано, взаимно съпадащо поведение. Върху него се изграждат условните рефлексии, на които се опира регулираното от правото поведение. Именно то е свързано с императивно-атрибутивните преживявания.

Друга проява на връзката между биология и право е обстоятелството, че за да бъде ефикасно то е принудено да използва в подкрепа на собствената си мотивация два типа съществени биологични стимули – апулсивния и репулсивния, които диктуват поведението на всички организми и на човека. Те следват от закона за продължение и самосъхранение на вида. Единият изисква търсене на всичко, което носи нещо добро и приятно, другият – избягване на всичко, водещо до нещо лошо. Сходствата в

правната уредба на различни общности в историята, за които не е доказано да са влизали във връзка се дължат на еднаквата биологична същност на човека (Сталев 1997: 26–27).

Евристична и дълбока е идеята на Сталев, че връзката между биология и право не е едностранчива. „Биологията обуславя правото, но и на свой ред **тя зависи от него**“. Правното здраве е фактор за психичното (мозъчното) здраве и обратно – боледуващото право може да причини състояние на психично напрежение и да предизвика сериозни заболявания. (Сталев 1997: 27) Идеята за боледуващото право е подробно разработена и основателно можем да кажем, че днес, в условията на стагнирана и претрупана правна система, звучи доста актуално. Правото боледува, когато създаващите и прилагащите го държавни органи не изпълняват своите служебни задължения, издават се противозаконни административни актове, а беззаконието и безредието стават масови явления, а редица частноправни и публичноправни задължения не се изпълняват. Проява на болестта е и обстоятелството, че данъчните и митническите органи не събират дължимите средства. В малко страни е възможно да се издигне за данъчен шеф човек, продал фирмата си, за да избегне данъчни задължения. „Състоянието на нашето право понастоящем е близко до описаното“ – заключава Сталев през 1997 г. (Сталев 1997: 31). Не можем да не признаем, че това е така и днес. Дори нещата се задълбочават с борбата срещу корупцията, която системно увеличава реалната корупция. Сред популистките лозунги, с които новоизпечени политици лъжат хората да гласуват за тях първо място заема борбата с корупцията и заедно с него се нарежда реформата на правната система.

„Здравото“ право води до масово сбъждане на свързаните с него нормативни очаквания, за разлика от болното. Здравото, нормално функциониращото право допринася за здрава психика, здрав мозък и съответно – здрав организъм. Има се предвид не само индивида, но и обществения организъм. Ако желае създаденото от него право да бъде ефикасно, да се спазва масово и доброволно, законодателят трябва да държи сметка за биологич-

ната предразположеност на човека за едно или друго поведение. Колкото повече правните норми съответстват на тази предразположеност, тогава ще има масово съобразяване с тях. Леон Петражицки предлага да се създаде специална дисциплина „политика на правото“, която да изследва със средствата на социалната психология резултатите от прилагането на правни норми и основите на правомерното поведение (Petrazyski 1955).

Собствено теоретично важния въпрос е кои са причините за констатираните от Сталев в началото на прехода и продължаващи до днес отклонения от нормалното структурно и функционално състояние на правната система? Без претенции за тяхното подреждане по важност, можем да ги разделим на политически, организационно-технически и ресурсни.

На първо място сред политическите поставям желанието на политиките у нас и в множество страни с незряла и дори със зряла демокрация да подчинят съдебната власт, да я превърнат в инструмент на изпълнителната. Заредиха се министри на правосъдието и дори премиери, които си поставят като главен приоритет отстраняването на главния прокурор, за да накарат съдебната система да „работи“. Комични бяха сцените на предаване на информация от Гугъл на прокуратурата с искане да се „сезира“ за определен от властите списък на престъпници. Един вицепремиер реши чрез закон да се обяви за основна инстанция от типа Магнитски, която прави списъци на лошите и корумпираните, Тези и други щения за похлупак над съдебната власт се поддържат от неправителствени организации със съмнително външно финансиране, които също си поставят за цел да направят „реформа“. В Полша управляващата партия „Право и справедливост“ по обосновани оценки е превзела съдебната система (Йозвяк 2021). Логиката на Я. Качински и неговото обкръжение е, че щом плащат издръжка на съдебната власт, тя трябва да се подчинява.

Тази странна връзка между право и политика ни насочва и към темата за боледуващата политика. Политиката е обществена дейност, която намира израз във вземането на колективни решения, считани за добро, или благо, от участващите в тях страни.

Едно нейно стандартно определение я разглежда като „процес, при който хора с различни нужди и интереси, достигат до общо решение за действие (взаимодействие), с оглед на постигането на някаква цел или благо за тях“ (Тафков, 1996, 8). Политиката е дейност, при която хората се споразумяват за съвместни действия с оглед постигането на някаква цел или налагането на определена обща воля като меродавна чрез съответни обществено признати механизми – избори или по авторитарен път.

Тодор Танев изтъква, че съществуват два подхода към обяснение на колективните решения. При първият като основна единица се признава колективът, при което колективните избори трябва да се определят от някакви обществени цели. Другият взема „индивида, участник в колективното решение като единствена инстанция, вземаща решение, чието рационално поведение води до включването му в колектив, в който той вгражда своя индивидуален сегмент дейности“. Той изпуска, че в някои социални форми са налице постулирани обществени цели, както е в социалната организация. Но изходна точка на теориите за публичния избор е, че колективните действия са залегнали в колективния избор, който е съвкупност от индивидуални решения. В това е същината на подхода на „методологическия индивидуализъм“, който е заимстван от икономическите теории. Той е интерпретиран по по-различен начин в конституционната политическа икономия (виж Бузова 2021), чиито автори отричат интерпретациите на колективното действие в органичен дух – не съществуват общности, народ, обща воля и всякакви подобни същности. Чисто икономическият начин на колективността е засегнат не по-малко от своята индивидуалистка предпоставка в сравнение с теориите, които залагат на обообществени субекти. (Танев 2003, 159–161)

Политиката боледува, когато частните, или корпоративните, интереси се маскират като общи и това се оказва основна пречка пред ефективното решаване на проблемите на гражданите. В днешния колективен Запад такъв процес се развива навсякъде – от Вашингтон до Брюксел и останалите европейски сто-

лици. Затварянето на политическия елит и изземването от него на решенията на институциите е негативен процес. Превръщането на политиката в бизнес, при който някои лица, стремящи се да влязат в политическия елит, търсят възвръщаемост на своите инвестиции е симптом за дълготрайно заболяване. Това води до намаляваща ефикасност (икономичност) на политиките, свързана и с отклоняване на обществени средства, а също и до нулева ефективност, т.е. успешност в постигането на поставените цели за обслужване на обществените интереси. Друг, още по-тревожен симптом за заболяване на политиката е скриването на обществена информация, когато са засегнати живота и съдбата на много хора като случая с прикриването на тайни споразумения за рушвети на еврочиновници от договорите за ваксини (Богари медия 2021). Следващата вълна на корупцията дойде с търговията с въглеродни емисии и „зелената сделка“. Отново сенчести корпорации очакват да спечелят много от пренастройването на икономиката върху възобновяеми източници, но по много причини този проект се превърна в една сриваща се утопия.

Липсата на справедливост и на перспектива за нейното реализиране в съвременното общество също е показателна за болестта на днешната политика. Израждането на либералното общество в неолиберален елитарен авторитаризъм е в основата на този процес и на него може да противостоят само колективните протестни действия на гражданите.

Заложена ли е корупцията в същността на съвременното капиталистическо общество? Конституционната политическа икономия на Бюкенън и Тълък предполага, че всичко това може да бъде коригирано със строги конституиращи правила, които да гарантират баланс на интересите чрез действията на институциите. Това оправдава надеждите на всички движения за подобряване на демократичното устройство да се накарат политиците да се отчитат пред своите избиратели и да им бъде търсена строга отговорност за погазването на закона. Тази надежда има своето значение за подбуждането на хората към активни граждански действия, но обикновено резултатите са незначителни. Милиардерите

от Давоския форум се опитват да обосноват необходимостта от замяна на традиционната демокрация с някаква елитарна форма, в която управляват корпорациите и гарантират базов доход на всички останали хора. Тя ще преодолее противоречието, което не дава възможност на 1% да наложи волята си на останалите 99% (Schwab, Malleret, 2020).

Още по-тревожни симптоми на заболяването на днешната политика са западащото качество на представителите на политическия елит като това се отнася не само за България и свързаната с този процес наваляваща представителност на демократичните институции. Това намира израз във все по-малкия процент желаещи да участват в изборите и мизерните резултати на партиите, които претендират да представляват някакви обществени интереси. Дали те могат да надскочат ролята си на корпоративни котерии, обслужващи интересите на избрани олигарси? Появата на партии с реална представителност на обществени интереси е практически блокирана от несвободната медийна среда, ограничените възможности за ефективна политическа комуникация и дискусия и слабоволието на българските политици, които гледат все към външни сили.

Заболяването на днешната политика се разпространява и върху медиите, които обслужват политиците и корпорациите. Всичко – от традиционните медии до социалните мрежи, е строго контролирано срещу критични изказвания.

Организационно-техническите проблеми на развитието на правната система могат да бъдат поне частично преодолени чрез засилване ролята на нейното самоуправление и чрез реална обществена подкрепа. Трябва да се потърсят механизми за отсяване на добре подготвените специалисти на фона на масовизацията на юридическата професия. Необходими са и законодателни промени за премахване на пречките пред работата на институциите в съдебната система. Ресурсните проблеми са типични за всяка система и не подминават и правото. Съдебната система има нужда от ресурсно обезпечаване, съкращаване на сроковете на

производствата и изграждане на обществено уважение към юридическата професия.

Анализираните симптоми на тежкото заболяване на днешните право и политика водят до заключението, че съвременното общество се нуждае от много сериозни революционни трансформации, които да възстановят перспективата тези важни сфери на обществените отношения да служат за решаването на проблемите и конфликтите на гражданите. Те ще доведат до разпадане на системата на днешния неолиберален авторитарен ред и до връщане на националната държава към защитата на интересите на хората.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Богари медия 2021. „Евродепутати: липсва прозрачност при договорите между ЕС и Пфайзер“ 01.11(<https://bogari.bg/lipswa-prozrachnost-mejdu-pfaizer-i-ek/>)// Bogari mediya 2021, „Evrodeputati: lipsva prozrachnost pri dogovorite mezhdu ES i Pfayzer“

Йозвяк, Р. 2021. „Те са специална каста“. Как се превзема съд – В: Свободна Европа, 12.11.2021 (<https://www.svobodnaevropa.bg/a/31556632.html>)// Yozvyak, R., 2021. „Te sa spetsialna kasta“. Как се превзема сад – V: Svobodna Evropa,

Петкова 2021: Петкова, П. Конституционната реформа, смяната на системата и изборите според общата полза - Библиотека „Диоген“, „Проблеми на историята на философията“, Том.29 (2), съст. Г. Белогашев, Р. Рачев, С. 149-166 DOI: <https://doi.org/10.54664/DHSE3564>;// **Petkova**, P. Konstitutsionnata reforma, smyanata na sistemata i izborite spored obshtata polza - Biblioteka „Diogen“, „Problemi na istoriyata na filosofiyata“, Tom.29 (2), sast. G. Belogashev, R. Rachev,

Petrazycki1955: Petrazycki, L. Law and Morality, Harvard University Press;

Сталев 1997: Сталев, Ж. Нормативната сила на фактическото, С., УИ „Св. Климент Охридски“// Stalev 1997: Stalev, Zh. Normativnata sila na fakticheskoto, S., UI „Sv. Kliment Ohridski“;

Тафков 1996: Тафков, Д. Философия на политиката, Ч.1, Метаморфозите на властта, С., „Лик“// Tafkov 1996: Tafkov, D. Filosofiya na politikata, Ch.1, Metamorfozite na vlastta, S., „Lik“;

Burrows, W. 2022. Disease. In: Encyclopaedia Britannica [<https://www.britannica.com/science/disease>]

Schwab, K., T.Malleret. 2020: Covid-19: The Great Reset. Forum Publishing.

WHO.1948. Constitution of WHO, 1948 (<https://www.who.int/about/governance/constitution>)